

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTEKÓW

3. Miejscowość

SZCZEBRZESZYN

9/169

1. Nazwa

CERKIEW PRAWOSŁAWNA filialna p.w. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny

2. Czas powstania

XVI w.

4. Adres

22-460 Szczepieszyn, ul. Sądowa 11

nr ewidencyjny działki 427/10

nr księgi wieczystej -

Sąd Rej. w Zamościu

11. Materiały graficzne

1

5. Przynależność administracyjna

województwo - lubelskie

powiat - zamojski ziemski

gmina - Szczepieszyn

6. Współrzędne geograficzne

N 50°41'40,41" E 22°58'35,54"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

b/z

8. Właściciel i jego adres

Diecezja lubelsko-chełmska
Polskiego Autokefalicznego Kościoła
Prawosławnego
20-126 Lublin, ul. Ruska 15

9. Użytkownik i jego adres

Parafia prawosławna pw. św. Mikołaja
w Zamościu
22-400 Zamość, ul. Bołtucia 26

10. Formy ochrony

Wpis do rejestru zabytków A/474
z dn. 24.05.1956 i 24.03.1970.

Cerkiew została wybudowana w XVI w., z wykorzystaniem fundamentów starszej świątyni, prawdopodobnie pierwszego kościoła katolickiego ufundowanego w 1394 r. przez Dymitra z Goraja, ówczesnego właściciela Szczepieszyna. W 2 ćw. XVI w. Andrzej Górka przekazał budynek protestantom, którzy jednak nie posiadali odpowiednich funduszy na funkcjonowanie zboru i zrezygnowali z darowizny. Prawdopodobnie przed 1540 r. Górka i jego brat Stanisław ofiarowali kościół prawosławnym mieszkańcom Szczepieszyna, a także fundusze na wzniesienie nowej świątyni. Za tą hipotezą przemawia zachowanie metalowych drzwi z datą 1560 oraz inicjałami AG. Analogie związane z rozwiązaniami zastosowanymi w szczycie pozwalają na szukanie twórcy projektu wśród artystów związanych z warsztatem Wojciecha Lenartowicza lub Jana Michała Linka. Po 1596 r. cerkiew znajdowała się w posiadaniu grekokatolików, aż do 1875 r., po czym przekazano ją kościołowi prawosławnemu. W poł. XVIII w. książę A. Karpiński zainicjował remont kościoła, w trakcie którego wzniesiono nowy skarbiec, rozebrany w 1777 r. podczas przebudowy prowadzonej wg. projektu Fryderyka Gisgesa (?). Przebudowano wówczas prezbiterium i dach. W kolejnym etapie, zakończonym dziesięć lat później przebudowano wnętrze upodabniając je do kościołów rzymsko-katolickich. Pretekstem do rozpoczęcia tych prac było zawalenie się prezbiterium w 1777 r. W 1799 r. usunięto ikonostas, w miejscu którego wstawiono ołtarz główny. W 1808 r. rozebrano wieżę w fasadzie, nadając jej neogotycki charakter. Fundatorem przebudowy miał być Stanisław Kostka Zamojski (?). Kompleksowy remont świątyni miał miejsce w l. 1867-1870, jednak już w 1873 r. w trakcie wichury zniszczeniu uległ dach, który przez kilka lat nie był naprawiony, co znacznie wpłynęło na dewastację budynku. Wspomniane przebudowy były niewątpliwie przyczyną zatury cech architektury wczesnochrześcijańskiej. W 1876 r. usunięto sygnaturkę, którą zastąpiono cebulastą kopułką. Po odzyskaniu niepodległości cerkiew nie była użytkowana, gdyż w mieście mieszkali tylko dwie osoby wyznania prawosławnego. Początkowo zamierzano ją rozebrać, co jednak spotkało się z dużym oporem mieszkańców. W 1938 r. rozebrano dach i usunięto kopułę oraz zburzono dzwonnice. Po II wojnie światowej świątynię, będącą własnością Skarbu Państwa, przeznaczono na magazyn, by z czasem zastąpić jej użytkownika. W tym czasie miały miejsce doraźne remonty przeprowadzone w l. 1952-3, l. 70 i 1981-85. Opuszczony i zdewastowany budynek przekazano w 2006 r. Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu. W l. 2008 - 2010 r. przeprowadzone zakrojone na szeroką skalę prace remontowo-konserwatorskie obejmujące wnętrze, wystrój i elewacje, m.in. odtworzono ikonostas, wyremontowano nawę i prezbiterium budynku, wymieniono kamienne cokoły ścian i portalu głównego, odbudowano ogrodzenie oraz uporządkowano teren wokół świątyni, **Ciąg dalszy w Zał. nr 1**

Sytuacja: Cerkiew jest usytuowana w środkowej części miasta, na nieregularnej działce, w pobliżu południowo-zachodniego narożnika rynku, przy zbiegu ulic Sądowej i Cmentarnej, nieopodal synagogi (ok. 50 m). Położona jest na lekkim wyniesieniu, otoczona terenem dawnego cmentarza przycerkiewnego. Działka jest wydzielona modularnym ogrodzeniem z metalowych prętów rozpiętych na ceglanych filarkach. Orientowana. Wzdłuż wschodniej części działki rosną wysokie drzewa. Do wewnętrznych ścian przylegają fundamenty wcześniejszej budowli sakralnej, odkryte w trakcie prowadzonych prac archeologicznych.

Materiał:

Fundamenty – z kamieni polnych połączonych zaprawą wapienną.

Ściany zewnętrzne – murowane z kamienia wapiennego, natomiast nadproża, obramienia okien i częściowo przypory wykonane są z cegieł ceramicznych pełnych, łączonych zaprawą wapienną. Przypory dostawione na styku nawy i prezbiterium posiadają obudowę z cegły wypełnioną wewnątrz kamieniem wapiennym. Tynki zewnętrzne gładkie cementowo-wapienne,

Stropy – żelbetowe, osadzone na żelbetowym wieńcu, wykonane w l. 80 XX w.

Sklepienia – krzyżowe (prezbiterium-przemurowane w l. 80 XX w.)

Posadzka – płyty kamienne

Drzwi – drewniane, dwuskrzydłowe, szalowane w romby nabijany w narożach gwoździami kowalskim (oryginalne – prezbiterium, współczesne - nawa),

Okna – ramiakowe, z nadświetlem, wielokwaterowe.

Konstrukcja dachowa – drewniana, krokwiowo-stolcowa

Pokrycie dachowe – dachówka ceramiczna

Instalacje – elektryczna, wodociągowa

Bryła: świątynia jest prostopadłościenna, nakryta dwuspadowym dachem. Prezbiterium nieco niższe, także prostopadłościennie i nakryte dachem dwuspadowym. Wschodnia ściana nawy jest podkreślona szczytem. Kalenica dachu nawy podkreślona jest sygnaturką z ośmiobocznym cebulastym hełmem zwieńczonym równoramiennym krzyżem. Analogiczna, jednak nieco mniejsza sygnaturka, umieszczona jest na dachu nad prezbiterium. Pod prezbiterium znajduje się krypta.

Rzut: cerkiew jest założona na planie wydłużonego prostokąta, z również prostokątnym, nieco węższym prezbiterium (ołtarem). Połączenie nawy i prezbiterium podkreślone jest na zewnątrz ukośnie ustawionymi przyporami. Wnętrze jednonawowe. Wejście główne od zachodu, natomiast wejście do prezbiterium od znajduje się od południa. Do ścian nawy przylegają zachowane w partiach przyziemia absydiote będących relikiami prawdopodobnie pierwszej, XIII wiecznej świątyni.

Elewacje: fasada symetryczna, jednoosiowa, osadzona na cokole z płyt wapiennych, flankowana uskokowymi szkarpami, nieco odsuniętymi od naroży do środka, zamknięta trójbocznie. Oś fasady wyznaczają drzwi, ujęte ostrołukowo zamkniętym, uskokowym portalem. Powyżej ślepy oculus. Wschodnią ścianę nawy wieńczy szczyt o dekoracyjnej formie aediculi z prostokątnym pustym centralnym polem, flankowanym pilastrami wspierającymi bogato profilowany gzyms. Na szczycie aediculi i po jej bokach umieszczone są pionowe ślimacznice opinające pseudojońskie pilastry. Elewacje boczne (północna i południowa) rozwiązane są w zbliżonej formie. Nawa jest symetryczna, dwuosiowa (osie wyznaczają półkoliście zamknięte otwory okienne), flankowana uskokowymi szkarpami, zwieńczona profilowanym gzymsem. Prezbiterium niesymetryczne, jednoosiowe (oś wyznacza półkoliście zamknięty otwór okienny, nieco smuklejszy jak w nawie), z podziałem ramowym, ujęte pilastrami wspierającymi niepełne belkowanie z profilowanymi gzymsem. Poniżej okna, z lekkim przesunięciem ku wschodowi, umieszczone są drzwi do prezbiterium, oprofilowane szeroką opaską, poprzedzone podestem z czterema stopniami. Północna elewacja różni się jedynie od pld. brakiem drzwi i podestu. Elewacja wschodnia symetryczna, oś wyznacza prostokątna blenda okienna ujęta szeroką opaską, flankowana pilastrami wspierającymi niepełne belkowanie, zwieńczona trójkątnym szczytem ze ślepym oculusem.

Wypozażenie: z pierwotnego wyposażenia zachowały się jedynie żelazne drzwi z datą – 1560 i inicjałami **AG**, prowadzące do prezbiterium. Ściany nawy pokryte są polichromią m.in. ukazującą sceny z Apokalipsy wg. św. Jana (płd.), datowaną na XVII w. Na ścianie wschodniej scena „Chrystus Pantokrator w otoczeniu aniołów”, dwa transfery ze ściany południowej - „Boże Narodzenie” i „Chrzest Chrystusa” z XIX w., umieszczone po bokach ikonostasu. Na ścianie wschodniej eksponowane są również odsłonięte fragmenty XVII wiecznych malowideł oraz ślady osadzenia sklepień z wcześniejszych przebudów. Na ścianie zachodniej transfer XIX wiecznego malowidła ze sceną „Przemienienia Pańskiego”, na północnej zachowane „Zwiastowanie NMP” z XIX w., a także fragmenty XVII wiecznych malowideł, w znacznym stopniu zniszczonych. W glifie okna przy prezbiterium na ścianie północnej odsłonięto najstarsze fragmenty polichromii - z XVI w.

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
1680 m ³	300 m ²	sakralne	sakralne
18. Stan zachowania		19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie	
<p>Po przeprowadzonym w l. 2009 - 2010 gruntownym remoncie budowlano – konserwatorskim budynek jest w bardzo dobrym stanie zachowania.</p> <p>Wykonane prace zostały nagrodzone nagrodą Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Laurem Konserwatorskim w 2011 r.</p>		Nie widzi się istniejących zagrożeń.	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

21. Uwagi

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Bibliografia

1. KZS w Polsce, woj. lubelskie, pow. zamojski, opr. J. Łoziński, A. Miłobędzki, J. Wolff, Warszawa 1953, mps. WUOZ D/Zamość.
2. R. Cędrowski, *Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w cerkwi pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Szczepieszynie* [w:] Kościoły, cerkwie i klasztory Lubelszczyzny w świetle badań archeologicznych, Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Lublin 2013.
3. P. Krasny: *Fabrica Ecclesiae Ruthenorum. Dzieje cerkwi w Szczepieszynie i jej rozbudowy w latach 1777-1789 w świetle kroniki ks. Jana Karola Lipowieckiego*. Kraków: DoDo Editor, 2010.

25. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

Tekst – J. Studziński 08.2018 r.

plany, rysunki - J. Studziński 08.2018 r.

fotografie - J. Studziński 08.2018 r.

26. Załączniki

Załącznik nr 1, 2,3

1. Miejscowość	Szczebrzeszyn	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CERKIEW PRAWOSŁAWNA filialna p.w. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny	6. Zawartość załącznika c. d. pkt 12, fotografie, sytuacja
2. Gmina	Szczebrzeszyn		
3. Powiat	zamojski ziemski		
4. Województwo	lubelskie		

C. d. pkt 12.

W trakcie prowadzonych prac mi.in w krypcie pod prezbiterium odkryto pozostałości dziewięciu pochówków, fragmenty szklanych pucharów, ślady pierwotnego sklepienia nawy znajdujące się na ścianie wschodniej i południowej oraz płyty nagrobne, wtórnie użyte jako chodnikowe. Wspomniane polichromie na ścianach nawy były przykryte późniejszymi, powstałymi w XIX w., z których dwa przetransferowano na wschodnią ścianę, a jeden na zachodnią, po bokach ikonostasu. Prace były prowadzono dzięki funduszom Unii Europejskiej.

C.d. pkt 13 (Wyposażenie).

W niszy nadokiennej ściany południowej nawy widoczne są herby Jelita i Trach, co pozwala łączyć ich powstanie z ordynatem Marcinem Zamoyskim i jego żoną Anna Franciszką Gnińską. Polichromie w 1718 r. zostały odrestaurowane nakładem Tomasza Józefa Zamoyskiego i jego żony Antoniny Zahorowskiej, których połączone herby Jelita i Korczak zdobiony liściem akantu zostały włączone w kompozycję malarską. W muzeum w Zamościu znajdują się dwie ikony Matki Bożej i Chrystusa Pantokratora, pierwotnie umieszczone w dolnym rzędzie szczembrzeskiego ikonostasu. Pozostałe elementy wyposażenia są współczesne.

2

3

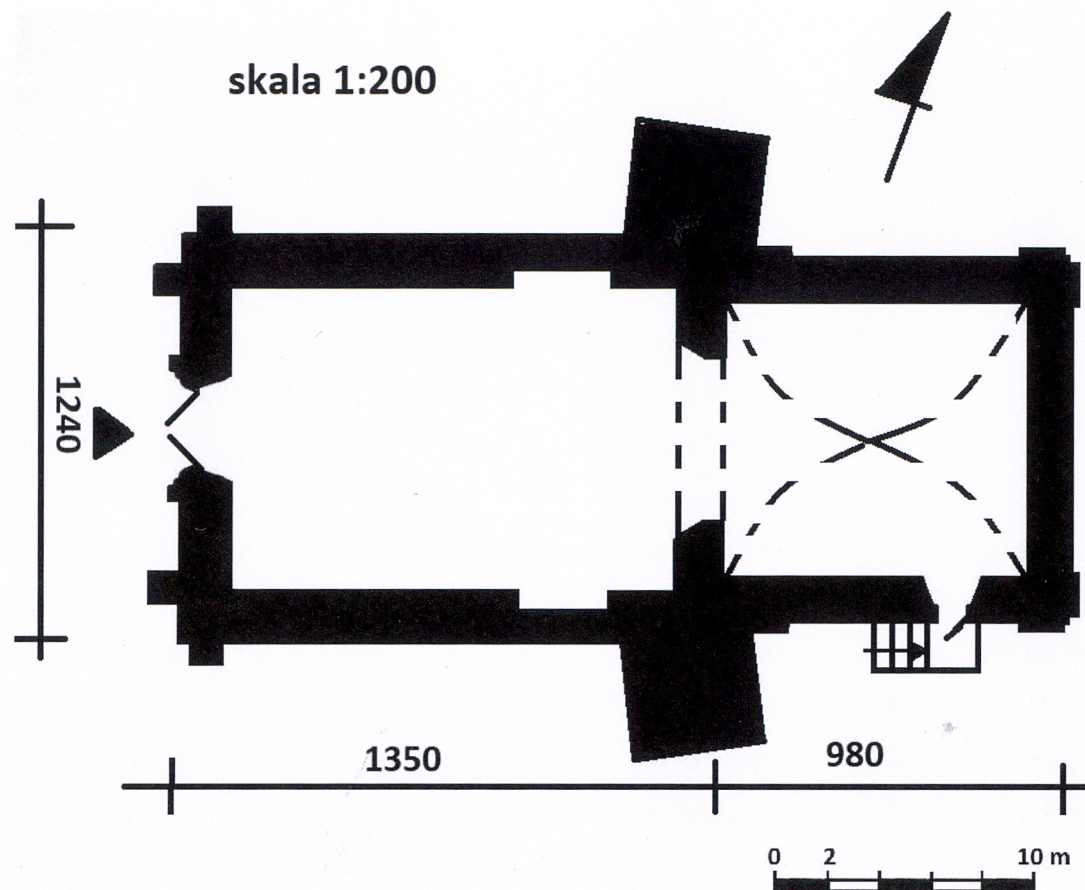

4

5

1. Miejscowość	Szczebrzeszyn	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CERKIEW PRAWOSŁAWNA filialna p.w. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny	6. Zawartość załącznika fotografie, rzut przyziemia
2. Gmina	Szczebrzeszyn		
3. Powiat	zamojski ziemski		
4. Województwo	lubelskie		

6

7

8

9

1. Miejscowość	Szczebrzeszyn	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres CERKIEW PRAWOSŁAWNA filialna p.w. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny	6. Zawartość załącznika fotografie
2. Gmina	Szczebrzeszyn		
3. Powiat	zamojski ziemski		
4. Województwo	lubelskie		

Spis fotografii:

1. Widok od zachodu na fasadę.
2. Widok od pld. na cerkiew.
3. Widok od wsch. na cerkiew
4. Widok od zach. na cerkiew.
5. Portal w elewacji frontowej cerkwi.
6. Drzwi z 1540 r. w prezbiterium.
7. Wnętrze cerkwi widok na ikonostas.
8. Polichromia na pld. ścianie cerkwi.
9. Polichromia na ptn. ścianie cerkwi.
10. Polichromia glifu okna.
11. Widok na ikonostas
12. Sklepienie części prezbiterialnej.
13. Łuk tęczowy.

10

11

12

13